

РАЙОНЛАШТИРИЛГАН УЗУМНИНГ ХЎРАКИ НАВЛАРИ

Анварбекова Чарос Анварбек қизи
Хатамов Қурбонали Исроилжон ўғли
Сотболдиев Фурқатжон Азамжон ўғли

Аннотация: *Ток навлари. Гули икки жинсли. Бутуниттифоқ ўсимликшунослик институтининг Ўрта Осиё тажриба станцияси (hozир Ўзбекистон ўсимликшунослик илмий тадқиқот институти. Гектаридан ўртача хосил.*

Калит сўзлар: Ток, навлар, этдор, сершира, пўсти юпқа, ғужум

Кириш

Андижанский черний. Ертапишар (августда пишади). Халқ селекцияси томонидан етиштирилган. Андижон, Фарғона, Тошкент, Самарқанд вилоятларида кенг тарқалган. Барги тўгарак ёки энига сал чўзиқроқ, беш бўлакчали. Гули икки жинсли. Узум боши ертача (200 г атрофида), цилиндрсимон ёки конуссимон, ўртача тифиз. Ғужуми ўртача ва йирик, тухумсимон ёки овалсимон, қора ғубор билан қопланган, этдор, сершира, карсиллайди, хуштаъм. Тупи ергача ўсади. Гектаридан 160-180 ц хосил бериши мумкин. Қуритилса яхши майиз беради.

Ўзал қора. Ертапишар(августнинг иккинчи ярмида пишади). Бутуниттифоқ ўсимликшунослик институтининг Ўрта Осиё тажриба станцияси (hozир Ўзбекистон ўсимликшунослик илмий тадқиқот институти)да Каттақўрғон ва Додреляби навларини чатиштириш орқали етиштирилган (Журавель М.С., Негруль А.М., Мухамедов А.М.). Асосан Тошкент вилоятида кенг тарқалган. Барги катта, тўгарак, беш бўлакчи ёки бутун. Барг шапалоғи воронкасимон юқорига қайрилган, силлиқ. Гули икки жинсли. Узум боши катта (ўртача 550-600 г), конуссимон шохланган. Ғужуми жуда йирик, думалоқ, қора, кўк убор билан қопланган, этдор, сершира, пўсти юпқа, хушхўр. Тупи кучли ўсади. Гектаридан 200-250 ц хосил бериши мумкин. Қуритилса яхши майиз беради.

Қора жанжал. (Қора семиз). Ертача кечпишар (август охири сентябр ерталарида пишади). Халқ селекцияси томонидан яратилган. Тошкент Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё, Хоразм вилоятлари, Қорақалпоғистон Республикасида кўпроқ учрайди. Барги ўртача ва йирик, тўгарак, уч-беш бўлакчи, тўқ яшил, ялтироқ, ост томони оч яшил. Гули икки жинсли. Узум боши жуда катта (ўртача 700-800 г ва ундан ортиқ), конуссимон, ўртача зич. Ғужуми жуда йирик, овал ёки цилиндрсимон, этдор, сершира, хушхўр, қора, ғубор билан қопланган, пўсти қалин. Тупи кучли ўсади. Гектаридан 150-200 ц хосил бериши мумкин. Қуритилса яхши майиз беради.

Каттақўрғон (Маска). Кечпишар (сентябрда пишади). Ўрта Осиё, жумладан Ўзбекистон, айниқса, Самарқанд, Тошкент, Наманган, Хоразм, Бухоро, Қашқадарё

вилоятларида кенг тарқалган. Барги ўртача, тўгарак ёки буйраксимон, уч-беш бўлаккли, кам керткли, қалин, тўқ яшил. Гули функционал урғочи. Узум боши катта (ўртача 300-600 г), кенг конуссимон, қанотли, шингиллари зич. Ғужуми йирик, овалсимон ёки тухумсимон, оч яшил, офтобга қараган томони оч сариқ, этдор, сершира, пўсти юпқа. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача (тўлиқ чангланганда) 120-150 ц хосил бериши мумкин. Қуритилса «гермиён» деб аталувчи сифатли майиз беради.

Қизил хурмойи. Ертапишар. Ўрта Осиёда, жумладан Ўзбекистоннинг айниқса Хоразм вилояти, Қорақалпоистон Республикасида кўп учрайди. Барги ўртача, тўгарак ёки кўндалангига чўзиқроқ, беш бўлаккли, оч яшил. Гули икки жинсли. Узум боши ўртача (200-250 г), конуссимон, тиғиз, банди мўрт, ғужуми йирик, овалсимон ёки цилиндрсимон, тўқ қизил, этдор, сершира, пўстининг қалинлиги ўртача. Тупи кучли ўсади. Ўртача шўрланган ерлада ҳам яхши хосил беради. Гектаридан ўртача 150-160 ц хосил беради. Оидиум касаллиги ҳамда совуққа чидамсиз.

Мускат узбекистанский. Кечпишар (сентябр охирларида пишади). ВИРнинг ўрта Осиё тажриба станциясида Каттақўрғон ва Мускат александрийский навларини чатиштириб етиштирилганда (Негруль А.М., Журавель М.С.). Барги ўртача, тўгарак, беш бўлаккли, бироз керткли, оч яшил, усти тўрсимон буришган, туксиз. Гули икки жинсли. Узум боши ката (550-650 г), конуссимон, кўп шингилли, ўртача зич. Ғужуми йирик, тескари тухумсимон, кўкиш-сариқ, сер эт, сершира, мускат хилли, пўсти қалин, карсиллайди. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 350-450 ц хосил беради. Узуми асосан янгиллигида истеъмол қилинади. Қуритилса хушбўй майиз беради.

Нимранг (Қирмизка, Ангур калон, Ширбанди). Ўртача кечпишар (сентябр бошларида пишади). Ерта Осиёда, айниқса, Ўзбекистон, Тожикистонда кенг тарқалган. Барги ўртача, тўгарак, беш бўлаккли, кам керткли, бироз қалин. Гули функционал урғочи. Қўшимча чангланишни талаб қилади. Узум боши йирик (ўртача 400-600 г), кенг конуссимон ёки цилиндрсимон, ўртача зич ёки очиқ. Ғужуми йирик, тескари тухумсимон, оч сариқ, кунгай томони пушти, этдор, ширали, карсиллайди, таъми сал нордон, пўсти дағалроқ. Узоқ жойга юборишга, сақлашга чидамли. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 100-150 ц хосил беради. Қуритиш мумкин, аммо майизи юқори сифатли бўлмайди.

Октябрский. Кечпишар (сентябр охирлари-октябр бошларида пишади). Бутуниттифоқ ўсимликшунослик институтининг Ўрта Осиё тажриба станциясида Нимранг ва Караманний навларини чатиштириб етиштирилган (Негруль А.М., Журавель М.С.). Айниқса Тошкент ва Самарқанд вилоятларида кенг тарқалган. Барги ўртача, тўгарак, беш бўлаккли, оч яшил. Гули икки жинсли. Узум боши катта (ўртача 450-500г), цилиндрсимон. Ғужуми йирик, тухумсимон, пушти, ғубор билан қопланган, сер эт, сершира, пўсти қаттиқ, карсиллайди. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 250-300 ц хосил беради. Узоққа жўнатиш, сақлашга чидамли.

Паркент (Пушти паркати). Ўртача кечпишар (август охири-сентябр рталарида пишади). Халқ селекцияси томонидан яратилган. Асосан Тошкент вилоятининг паркент ва охангарон тоғ олди зоналарида тарқалган. Барги ўртача, тўгарак, бироз кертик, усти хира, сарғиш-яшил, тўрсимон. Гули икки жинсли. Узум боши катта (ўртача 500-700 г), цилиндр-конуссимон, ўртача зич. Ғужуми йирик, думалоқ-овалсимон, тўқ қизил, сер эт, сершира, пўсти қалин, ғубор билан қопланган. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 150-200 ц хосил беради. Сақлашга чидамли. Сифатли вино тайёрлаш мумкин.

Султони. Кечпишар (сентябр ўрталарида пишади). Халқ селекцияси томонидан яратилган. Айниқса Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида кўп учрайди. Барги ўртача, тўгарак, кам кертикли, уч бўлаккли, оч яшил, бироз буришган. Гули икки жинсли. Узум боши йирик (650-750 г), конуссимон, тиғиз. Ғужуми йирик, овалсимон, тўлиқ пишганда тиниқ сариқ, кунгай томони жигарранг, сер эт, сершира, пўсти юпқа, карсиллайди, таъми асал мазасини беради. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 150-200 ц хосил олиш мумкин. Қишда сақлаш, вино ва майиз тайёрлаш учун фойдаланилади.

Сурхак китабский. Эртапишар (июлда пишади). Халқ селекцияси томонидан яратилган. Самарқанд, Тошкент, Сурхондарё вилоятларида кўп учрайди. Барги ўртача тўгарак, яшил, туксиз. Гули икки жинсли. Узум боши катта (450-500 г), конуссимон, ўртача зич. Ғужуми йирик, овалсимон, тўқ пушти, серэт, сувли, карсиллайди, хушхўр. Тупи кучли ўсади. Гектаридан суртача 150-200 ц хосил беради. Узуми асосан янгилгида истеъмол қилинади.

Пушти тойифи. Кечпишар (сентябрда пишади). Келиб чиқиши Аравиядан. Ўрта Осиё, жумладан Ўзбекистоннинг барча вилоятларида кенг тарқалган. Барги ўртача, тўгарак, чуқур кертикли, беш бўлаккли, тўқ яшил, орқа томонида томирлари бўйлаб калта туклари бор. Гули икки жинсли. Узум боши катта ва жуда катта (ўртача оғирлиги 700-900 г ва ундан ортиқ), конуссимон, ўртача зич. Ғужуми йирик, чўзинчоқ овалсимон, тепасида узунчоқ ўйиғи бор, пишиб етилганда пушти ранг, пўсти қалин, силлиқ, этдор, карсиллайди, хушхўр, узоқ жойга юборишга, қишда сақлашга чидамли. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 150-220 ц хосил беради.

Хусайни (Оқ хусайни). Ертапишар (августда пишади). Келиб чиқиши Аравиядан. Ўрта Осиё, жумладан Ўзбекистонда қадимдан ўстирилади. Айниқса, Тошкент, Самарқанд, Фарғона, Андижон, Бухоро вилоятларида кўп учрайди. Барги ўртача, тўгарак, ўртача кертикли, уч-беш бўлаккли, усти силлиқ, майин, юпқа. Гули икки жинсли. Узум боши катта ва ўртача (300-350 г), конуссимон, шингиллари кўп. Ғужуми йирик, узунчоқ овалсимон ёки цилиндрсимон, сарғиш яшил, сершира, карсиллайди, пўсти юпқа, хушхўр. Тупи кучли ўсади. Гектаридан ўртача 130-150 ц хосил беради. Узуми асосан янгилгида истеъмол қилинади. Қуритилганда «авлон» деб аталувчи майиз беради. Хусайнининг Мурчамиён хусайни, Келин бармоқ

хусайни, Бигизи хусайни, Калта хусайни, Эгри хусайни, Қизил хусайни каби хиллари бор.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Очилов Р.О., Сағдуллаев А.У. Раҳматов А.А., Маматов К.Ш., Жалилов А.А. ва Маҳмудов О.Х. Токзорларни касаллик ва зараркунандалардан ҳимоя қилиш бўйича тавсиянома. Тошкент – 2016

2. Раҳматов А.А., Жалилов А.А. Токнинг антракноз касаллигига қарши юқори самарадор фунгицидлар. “Агроилм”. Тошкент – 2017.- №5 (49).

3. Кўйлибаев И.Т., Арзуманов А.Ш., Хасанов Х., Абдумухторов С. Токзорларда йил фаслларида ўтказиладиган асосий ишлар ва ток касалликларига қарши кураш чоралари. Тавсиянома. Тошкент – 2019

4. Туркия Республикаси Озиқ-овқат қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳамда “Denizbank” ҳамкорлигида тайёрланган “100 та китобдан” иборат тўплами.